

Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden

444

Vragen van het lid **Jasper van Dijk** (SP) aan de Ministers van Buitenlandse zaken en voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking over *de levering van JSF-onderdelen aan Israël* (ingezonden 8 november 2023).

Antwoord van Minister **Schreinemacher** (Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking) en van Minister **Bruins Slot** (Buitenlandse Zaken) (ontvangen 23 november 2023).

Inleiding

Bijgevoegd bij deze beantwoording vindt u twee documenten die deel uitmaken van het besluitvormingsproces om niet in te grijpen in de werking van de Regeling Algemene vergunning NL009 die ziet op de doorlevering van Amerikaanse F-35-onderdelen. Het betreft twee nota's waarin de integrale advisering ten behoeve van besluitvorming is uitgewerkt. Deze nota's volgen elkaar op waarbij de tweede nota (d.d. 15 november) aanvullingen, en verduidelijkingen van de eerste (d.d. 19 oktober) bevat en de basis vormt voor het genomen besluit. Daarnaast vindt u in de bijlages een informatie-nota van de Directie Juridische Zaken over internationaalrechtelijke aspecten van het gewapend conflict tussen Hamas en Israël en een door ons gevraagde juridische appreciatie van een uitspraak van Hoge Vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid Borrell. In de openbaarmaking van deze stukken is een zo groot mogelijke mate van transparantie betracht, waardoor u de juridische elementen aantreft evenals andere elementen die hebben bijgedragen aan de brede afweging die ten grondslag ligt aan het genomen besluit.

Tot slot bieden wij excuses aan voor de late verzending. De aard van de vragen vereiste brede afstemming waardoor meer tijd nodig was voor een zorgvuldige beantwoording.

Vraag 1 en 2

Wat is uw oordeel over het bericht «Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht»?¹

¹ NRC, 7 november 2023, «Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht» (Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht – NRC).

Is het juist dat u na het uitbreken van de oorlog in Gaza heeft besloten om onderdelen voor de F35 aan Israël te leveren? Om welke onderdelen en om welke bedragen gaat het?

Antwoord 1 en 2

Er is na het uitbreken van de oorlog in Gaza geen besluit genomen om onderdelen aan Israël te leveren. Er is besloten om niet in te grijpen op een bestaande regeling die in het kader van Nederlandse deelname aan het F-35-programma is ingeroepen. Middels deze regeling worden onderdelen die in Amerikaans eigendom zijn vanuit het *European Regional Warehouse* in Woensdrecht doorgeleverd naar gebruikers van de F-35, waaronder Israël. Omdat er vanuit het *European Regional Warehouse* veel exporttransacties plaatsvinden is het exportcontroleproces gestroomlijnd. In 2016 is daarom de ministeriële Regeling Algemene vergunning NL009 ingesteld. Deze algemene vergunning regelt dat bedrijven, na eenmalige registratie, F-35-goederen kunnen doorleveren.

Uw Kamer wordt middels het jaarrapport exportcontrole strategische goederen geïnformeerd over de transacties onder de algemene vergunning NL009. Daarbij wordt ook aangegeven dat er transacties plaatsvinden naar Israël. Uw Kamer heeft dit rapport het meest recent in september 2023 ontvangen (Kamerstuk 2023D38918).

Vraag 3 en 6

Is het juist dat ambtenaren hebben gewaarschuwd dat hiermee mogelijk «ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht» worden begaan? Waarom heeft u hier niet naar geluisterd?

Waarom heeft u niet ingegrepen toen juristen u waarschuwen «dat er risico's waren op schendingen van het oorlogsrecht, omdat Israël de F35's gebruikt bij de grootschalige bombardementen op Gaza»?

Antwoord 3 en 6

De ambtelijke advisering betrof de vraag of het kabinet middels ingrijpen in de werking van de Regeling Algemene vergunning NL009 de doorlevering van de F-35-onderdelen via het *European Regional Warehouse* aan Israël kan en wil stopzetten.

Er is besloten niet in te grijpen in de werking van de Regeling Algemene vergunning NL009.

Dit besluit is genomen op basis van een integrale buitenlandspolitieke en veiligheidsafweging.

De F-35 is van groot belang voor Israël om te kunnen reageren op een mogelijke regionale escalatie van het conflict (dreigingen vanuit onder andere Iran, Syrië, Hezbollah) en heeft daarbij een afschrikwekkende werking in deze dreiging voor het voortbestaan van Israël. Door doorlevering van F-35-onderdelen aan Israël via het *European Regional Warehouse* te stoppen zouden er beperkingen opgelegd worden aan de mogelijkheid van Israël de toestellen in het kader van deze regionale dreigingen in te zetten. Alles afwegende is dit een ongewenst signaal aan Israël en de landen in de regio. In algemene zin geldt dat het complex is om een oordeel te vormen over de naleving van het humanitair oorlogsrecht in relatie tot concrete gevechtshandelingen zoals bombardementen. Dit geldt ook voor specifieke inzet van de F-35. In het ambtelijk advies is ook het risico op gebruik van Israëlische F-35-toestellen bij ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht meegenomen. Op basis van huidige informatie over de Israëlische F-35 inzet kan niet worden vastgesteld dat de F-35's bij ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht zijn betrokken.

Daarnaast geeft Nederland via het *European Regional Warehouse* in Woensdrecht invulling aan langlopende afspraken binnen het F-35-programma die toezien op betrouwbare toelevering van onderdelen die in Amerikaans eigendom zijn aan alle partners binnen het programma. Direct ingrijpen in de werking van de Regeling Algemene vergunning NL009 is waarschijnlijk mogelijk op basis van artikel 8 van die regeling, maar zou het ongewenste gevolg hebben dat de doorlevering van F-35-onderdelen naar alle F-35-partnerlanden die gebruik maken van het *European Regional Warehouse* aan een individuele vergunning wordt onderworpen. Het stopzetten van deze leveranties via ingrijpen op de Regeling algemene vergunning NL009 zou afbreuk doen aan de verwachtingen van alle F-35-

partners en het belang een betrouwbare bondgenoot te zijn. Het zou ook een negatieve weerslag hebben op het Nederlandse aandeel in het F-35-programma omdat de positie van het *European Regional Warehouse* ter discussie zal komen te staan. Dit zou de inzetbaarheid van de Nederlandse F-35-vloot negatief beïnvloeden en kan gevolgen hebben voor de F-35-motorenonderhoudsfaciliteit die ook in Woensdrecht gesitueerd is. Het kan ook negatieve gevolgen hebben voor de deelname van Nederlandse bedrijven in het F-35-programma.

Voor de kabinetspositie ten aanzien van het bestaansrecht van Israël, het recht van Israël op zelfverdediging en het belang van naleving van het internationaal recht en het humanitair oorlogsrecht verwijzen wij u naar de beantwoording van het kabinet van het Schriftelijk Overleg Israël en de Palestijnse Gebieden (Kamerstuk 2023 D, nr. 46550).

Tot slot is op het moment niet duidelijk of Nederland in de context van afspraken over het F-35-programma de mogelijkheid heeft om in te grijpen in de doorlevering van goederen die in Amerikaans eigendom zijn vanuit het *European Regional Warehouse* naar Israël. Het kabinet doet op het moment nader onderzoek.

Vraag 4

Hoe kan deze levering de toets voor wapenexport hebben doorstaan, waarin staat dat Nederland geen vergunning afgeeft wanneer militaire goederen: «bijdragen aan mensenrechtenschendingen, interne repressie, internationale agressie of instabiliteit»?²

Antwoord 4

Voor exporttransacties onder algemene vergunningen geldt dat deze niet worden getoetst aan de acht criteria van het EU wapenexportbeleid. Omdat er vanuit het *European Regional Warehouse* veel exporttransacties plaatsvinden is het exportcontroleproces gestroomlijnd. In 2016 is daarom de ministeriële Regeling Algemene Vergunning NL009 ingesteld. Deze algemene vergunning regelt dat bedrijven, na eenmalige registratie, F-35-goederen kunnen doorleveren. Bedrijven registreren zich op basis van Amerikaanse documentatie die hun betrokkenheid in het F-35-programma bevestigt. Bedrijven hoeven na registratie niet voor elke transactie een individuele vergunning aan te vragen, maar kunnen voor onbepaalde tijd militaire goederen doorleveren binnen de kaders van het F-35-programma. Vanwege de aard van de Regeling algemene vergunning NL009 heeft het kabinet hier geen direct zicht op. Dit wordt pas inzichtelijk na rapportage over gerealiseerde transacties.

Uw Kamer wordt middels het jaarrapport exportcontrole strategische goederen geïnformeerd over de transacties onder de Regeling algemene vergunning NL009. Daarbij wordt ook aangegeven dat er transacties plaatsvinden naar Israël. Uw Kamer heeft dit rapport het meest recent in september 2023 ontvangen (Kamerstuk 22 054, nr. 396).

Vraag 5

Waarom was u niet alert toen de douane bij u informeerde of u de goederen wilde blokkeren?

Antwoord 5

Het kabinet is zich vrijwel vanaf het begin van het conflict bewust geweest van de mogelijke doorlevering van F-35-onderdelen naar Israël via het *European Regional Warehouse*. De besluitvorming over het mogelijk stopzetten van deze doorlevering kent vele elementen die alle meegewogen dienen te worden.

Op het moment van publicatie van het NRC-artikel was er nog geen besluit genomen. Daarnaast wilde het kabinet onderzoek doen naar de mogelijkheid en wenselijkheid om in te grijpen in de doorlevering van goederen die in Amerikaans eigendom zijn vanuit het *European Regional Warehouse* naar Israël. Het onderzoeksproces naar de mogelijkheid is nog niet helemaal afgerond, onder andere omdat het overleg met bondgenoten behoeft.

² Rijksoverheid.nl, «Beleid controle strategische goederen en diensten» (Beleid controle strategische goederen en diensten | Exportcontrole strategische goederen | rijksoverheid.nl).

Desondanks is er een besluit genomen zoals weergegeven onder antwoord op vraag 3.

Vraag 7

Was het argument om alsnog akkoord te gaan, dat het blokkeren van de levering «grote schade» zou kunnen toebrengen aan de relatie met zowel Israël als de Verenigde Staten? Vindt u dit niet beschamend?

Antwoord 7

Voor de overwegingen om de doorlevering van onderdelen die in Amerikaans eigendom zijn vanuit het *European Regional Warehouse* in Woensdrecht aan Israël niet te onderbreken verwijzen wij naar het antwoord op vraag 3.

Vraag 8

Gaat u leveringen alsnog aan een «extra controle» onderwerpen, zoals NRC schrijft? Waarom doet u dit pas na publicatie in de media?

Antwoord 8

Nee, zie het antwoord op vraag 3.

Vraag 9

Deelt u de mening van hoogleraar Liesbeth Zegveld: «Nederland moet ervan uitgaan dat alles wat wordt geleverd wordt ingezet bij disproportionele luchtaanvallen, waarbij geen onderscheid wordt gemaakt tussen burgers en Hamas-strijders. Nederland draagt willens en wetens bij aan oorlogsmisdaden»? Zo nee, waarom niet?

Antwoord 9

Nederland voert een zorgvuldig wapenexportbeleid. Een van de afwegingen daarbij betreft de vraag of er een duidelijk risico bestaat op het gebruik van de goederen bij het begaan van ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht. Zoals in het antwoord op vraag 4 toegelicht volgt geen reguliere wapenexporttoets voor doorlevering van militaire goederen die vallen onder de meerjarige algemene vergunning NL009. Voor het overige verwijzen wij u naar de beantwoording naar vraag 3 en 6.

Vraag 10

Bent u bereid om wapenleveringen aan Israël – vanwege de enorme risico's op medeplichtigheid aan mensenrechtenschendingen – per direct stop te zetten?

Antwoord 10

Nee, de doorlevering van F-35-onderdelen vanuit Nederland aan Israël betreft geen levering vanuit de Nederlandse overheid. Het gaat om doorlevering van onderdelen die Amerikaans eigendom zijn en die in het kader van de Nederlandse deelname aan het F-35-programma voor distributie aan alle Europese F-35-gebruikers in Woensdrecht liggen opgeslagen. Voor de overwegingen om de doorlevering van Amerikaanse onderdelen vanuit het *European Regional Warehouse* in Woensdrecht aan Israël niet te onderbreken verwijzen wij naar het antwoord op vragen 3 en 6. Daar waar het gaat om individuele exporttransacties worden deze zorgvuldig getoetst aan de criteria van het Europese wapenexportcontrolebeleid. Andere EU-lidstaten toetsen individuele uitvoertransacties van militaire goederen ook aan deze criteria en navraag leert dat zij op basis van hun eigen afweging tot besluiten zijn gekomen om vergunningen zowel af als toe te wijzen.